

GEOGRAFIA HUMANISTYCZNA (GEOGRAFIA KULTUROWA)

Teoretycznie zorientowany nurt badawczy sytuujący się w obszarze nauk geograficznych, poddający analizom kulturowe i społeczne związki między krajobrazem a człowiekiem oraz wyznawanymi przez niego wartościami, między uwarunkowaniami geograficznymi i środowiskowymi a rozwojem kulturowym i społecznym, akcentujący perspektywę antropocentryczną w badaniach nad krajobrazem, zapośredniczoną poprzez różne obszary badań nad kulturą – antropologią, socjologią, historią, kulturoznawstwem itp.

Geografia humanistyczna wyłoniła się w efekcie tzw. zwrotu humanistycznego w geografii, zapoczątkowanego przez rozwój geografii człowieka (która w XIX w. czerpała z ekologii człowieka jako modelu podejścia kulturowego), a następnie geografii kultury i wzięła się z przekonania, iż głównym przedmiotem zainteresowania geografii powinny być relacje między człowiekiem a przestrzenią i środowiskiem, co poskutkowało zwrotem w stronę zagadnień dotąd przez geografę nie poruszanych. Wprowadzenie czynnika humanistycznego do badań geograficznych jest efektem przewyższenia determinizmu przyrodniczego i ewolucjonizmu (Myga-Piątek). Wprowadzane niekiedy rozróżnienie na geografę kultury i geografę humanistyczną wydaje się niespecyficzne i wynika raczej z przyjmowanej przez niektórych perspektywy badawczej.

Jednym z pierwszych badaczy krajobrazu, którzy zwrócili uwagę na kwestie kulturowe, był Humboldt, który w połowie XIX w. w wielotomowej pracy „Kosmos” podkreślał estetyczne wartości krajobrazu i badał wpływ człowieka na jego przeobrażenia.

W Niemczech badania nad krajobrazem kulturowym zapoczątkowane zostały na przełomie XIX i XX w. przez Rittera (który przyjął perspektywę historyczną i akcentował związki między człowiekiem a środowiskiem w ujęciu regionalnym), a następnie podjęte przez Ratzla w ramach rozwijanej przez niego, biologicznie zorientowanej antropogeografii. Efektem poszukiwań Rittera i Ratzla było ukonstytuowanie w ramach geografii ekologii człowieka jako szeroko pojętej nauki o relacjach człowieka z przyrodą.

Z perspektywy historycznej badania nad krajobrazem kulturowym rozpoczął na początku XX w. francuski geograf Vidal de la Blache, który zerwał z przyrodniczo-ekologicznym modelem uprawiania geografii człowieka i przyjął perspektywę socjologiczno-historyczną. Kultura jako źródło wartości i ideałów, wierzeń i zwyczajów określa zdaniem Vidala de la Blache sposób, w jaki człowiek wchodzi w relacje ze środowiskiem. Jego *géographie de la civilisation* badała zależności między grupami społecznymi a środowiskiem będącym efektem twórczego działania społeczności. Wprowadził również dwie ważne koncepcje: ideę *genre de vie* odwołującą się do różnych rodzajów życia odpowiadających poziomowi rozwoju cywilizacyjnego oraz koncepcję zróżnicowanych form przystosowania się do środowiska, *milieu*. Opierając się na badaniach historycznych i społeczno-ekonomicznych Vidal de la Blache zastąpił termin „antropogeografia” pojęciem „geografia kultury”.

W Stanach Zjednoczonych największe zasługi na tym polu miał Sauer i przedstawiciele szkoły z Berkeley. W 1925 roku Sauer zdefiniował obszar badawczy geografii kultury jako studia nad

morfologią krajobrazu. Istnienie miejsc i obszarów jako krajobrazów było dla niego wystarczającym argumentem na rzecz geografii kultury. Był przekonany, że każdy ślad aktywności człowieka w krajobrazie ma charakter kulturowy i historyczny, i domaga się ekologicznej interpretacji. On też upowszechnił termin „krajobraz kulturowy”, uważając, że jest to krajobraz naturalny przetworzony przez człowieka, który poprzez pracę wpływa na swoje otoczenie, wprowadzając do niego to, co kulturowe. W krajobrazie interesowały Sauera relacje między człowiekiem a przyrodą przebiegające na określonym terytorium oraz sposób, w jaki człowiek przekształca środowisko naturalne. Na tym gruncie badał różnorodność kulturową wyrażającą się w sposobie porządkowania ziemi: interesowały go typy wiejskiej zabudowy, systemy ścieżek i dróg, sposoby zagospodarowania pól.

Pierwsze pokolenie geografów kultury reprezentowało podejście tradycyjne, zorientowane historycznie. Wpływ Sauera zdecydował, że badacze koncentrowali się w znacznej mierze na kulturach lokalnych, obszarach wiejskich bądź społeczeństwach przedindustrialnych. W latach 70. XX w. do głosu doszło kolejne pokolenie geografów kultury, którzy istotnie zmienili obszar zainteresowań dyscypliny i koncepcji kultury. Badacze rozróżniają między „nową geografią kultury” a geografią humanistyczną, przyznając, że trudno o znalezienie widocznej granicy między nimi (Rembowska). Nowe myślenie w geografii, reprezentowane m.in. przez Cosgrova, Danielsa i Jacksona, głównym przedmiotem zainteresowania uczyniło na powrót relację człowieka z otaczającym go światem, kładąc nacisk na te aspekty kultury, które związane są z aktywnym podmiotem, kreującym świat materialny i symboliczny (Cosgrove). To właśnie Cosgrove dostrzegł nie tylko geograficzne, ale również estetyczne i symboliczne wartości krajobrazu rozumianego jako „sposób widzenia”. Przeprowadzone przez tego badacza powiązanie rozwoju kulturowego z symbolicznymi znaczeniami krajobrazu oraz rozwojem malarstwa krajobrazowego pozwoliło geografii humanistycznej dostrzec nie tylko materialny, ale również wizualny i wielozmysłowy charakter krajobrazu.

W aktualnych badaniach geograficznych przyjęta humanistyczna optyka pozwoliła przewartościować stare pojęcia i zagadnienia, wniosła do geografii kultury nową problematykę. Dzięki przełomowi humanistycznemu geografia kultury zaprzestała koncentrowania się jedynie na faktach i podjęła wysiłek zmierzający do rozumienia ich znaczenia.

W humanistycznym nurcie geografii czytelne są badania wiążące krajobraz wiążę z pojęciem miejsca i przestrzeni (Relph, Tuan), zainteresowania problemami reprezentacji, władzy, ideologii (Mitchell), także włączenie w obszar badawczy szerokiego repertuaru zjawisk kulturowych, w tym kultury popularnej. Badania geografów humanistycznych znacznie rozszerzają obszar problemów powiązanych z krajobrazem, coraz wyraźniej kierując się ku sferze kultury. Przestrzeń i miejsce, tożsamość narodowa i globalizacja, relacja dominacji i władzy, reprezentacja a rzeczywistość, wizualność i percepcja zmysłowa – to kluczowy, chociaż wyselekcjonowany zestaw zagadnień, stawiający geografię wobec konieczności określenia się co do zakresu tej dyscypliny i sposobu jej uprawiania w momencie coraz silniejszych powiązań z różnymi typami badań nad kulturą. Jest to efekt aspiracji geografii do aktywnego włączenia

się w dyskurs kulturowy, ale wynika on też z podwójnego statusu krajobrazu, który najprościej ująć w jego sensie estetycznym i sensie geograficznym.

[B.F.]

Literatura:

Baldwin, Elaine, Longhurst, Braian, McCracken, Scott, Ogborn, Miles, Smith, Greg. „Topografie kultury. Geografia, władza i reprezentacja”, tłum. J. Łoziński. W: Wstęp do kulturoznawstwa. Poznań: Zysk i S-ka, 2007.

Cosgrove, Denis E. *Social Formation and Symbolic Landscape*. Madison: University of Wisconsin Press, 1998.

Daniels, Stephen and Cosgrove, Denis E. „Introduction: Iconography and Landscape”. W *The Iconography of Landscape. Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*, red. Stephen Daniels, Denis E. Cosgrove. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Mitchell, Don. *Cultural Geography: A Critical Introduction*. Oxford: Basil Blackwell, 1998.

Myga-Piątek, Urszula. *Krajobraz kulturowy. Aspekty ewolucyjne i typologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012.

Plit, Florian. *Krajobrazy kulturowe w geografii polskiej. Szkice*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2016.

Rembowska, Krystyna. „Kultura w badaniach geograficznych”. W *Geografia w ujęciu humanistycznym. Wybór prac Krystyny Rembowskiej*, red. A. Suliborski. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013.

Relph, Edward C. *Place and Placelessness*. London: Pion Limited, 1976.

Sauer, Carl O. „Morfologia krajobrazu”. W *Krajobrazy. Antologia tekstów*, red. Beata Frydryczak, Dorota Angutek. Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2014.

Tilley, Christopher. *Place, Paths and Monuments: a Phenomenology of Landscape*. Oxford: Berg Publishers, 1994.

Tuan, Yi-Fu. *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1974.

Wylie, John. *Landscape*. London and New York: Routledge, 2007.